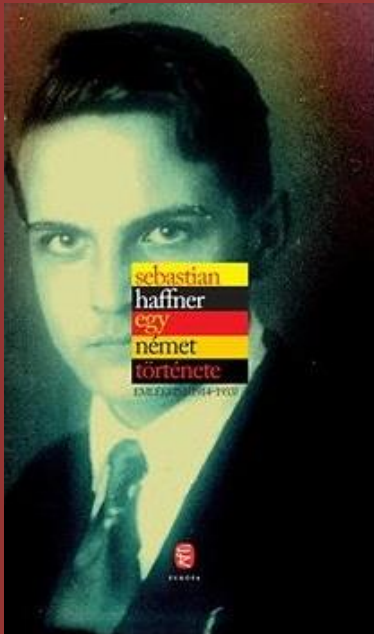

2018-ban van a „Kristallnacht“ 80. évfordulója – legalábbis így nevezik az 1938. november 10-i éjszakát egy ártatlannak tűnő szóval. És 85 év telt el 1933. május 10. óta, amikor Berlinben – és később másutt is – könyveket égettek; Mainzban éppen június 23-ára esett ez a nap. Ami a nemzetiszocialista önkényuralom éveiben a politikai-irodalmi kabaré az adott körülmények között lehetett, azt Sebastian Haffner a posztumusz megjelent „Egy német története – Emlékeim” című emlékiratában leírta:

Természetesen egy kicsit ellenünk szól, hogy semmit sem tudtunk jobban a halálfélelem és a végső kiszolgáltatottság tapasztalatával kezdeni, mint hogy – amennyire erre képesek voltunk – ne vegyünk róla tudomást és ne hagyjuk magunkat zavartatni örömlünkben. Azt hiszem, egy száz évvel ezelőtti fiatal pár már többet tudott volna – legyen az egy szerelmes éjszaka, veszélyekkel és veszteségekkel fűszerezve. Addig nem jutottunk el, hogy valami különlegeset hozzunk ki a helyzetből, ezért a kabarénál kötöttünk ki, mert ebben senki sem akadályozott meg minket: először azért, mert ezt amúgy is megcsináltuk volna, másodsor pedig azért, hogy a lehető legkevesebbet gondoljunk a kellemetlen dolgokra. Ez nagyon hidegvérűnek és félelmetesnek tűnhet, de valószínűleg az érzés gyengeségének jele, és azt mutatja, hogy még szenvedés esetén sem állunk a helyzet magaslatán. Ha ehelyütt

megengedhetem az általánosítást, az új német események egyik legveszedelmesebb jellemzője, hogy a tettekhez hiányoznak az elkövetők, a szenvedésekhez hiányoznak a mártírok, hogy minden egyfajta félaltatásban történik, egy híg, nyomorúságos érzelmi anyagban, a tárgyilagos szörnyűség mögött: a gyilkosságokat egy hülye kisfiús hőzöngés felindultságában követték el, az önmegtartóztatást és az erkölcsi halált egy kis zavaró incidensként megtűrik, sőt a fizikai mártírság nagyjából csak annyit jelent, hogy „pechje volt”. Mi viszont túlzott mértékben kaptuk a jutalmat a közömbösségünkért azon a napon, mert a véletlen minket egyenesen a katakombákba sodort, és ez volt a második rendkívüli élmény azon az estén. Németország egyetlen olyan nyilvános helyére érkeztünk, ahol valami ellenállás történt – bátor, szellemes és elegáns módon. Reggel megtapasztaltam, hogy a porosz fellebbviteli bíróság – évszázados hagyományaival együtt – hogyan omlott össze dicstelenül a nácik előtt. Este megtapasztaltam, hogy egy maroknyi kis berlini kabarészínész – minden hagyomány nélkül – hogyan mentette meg a becsületet dicsőségesen és kifinomultan. A haditörvényszék elesett. A katakombák álltak.

Werner Finck volt az a férfi, aki itt győzelemre vezette a zászlócska színészeit – mert a gyilkossággal fenyegető felettes hatalomra tekintettel minden álláspontja és magatartása egyfajta győzelem volt, és ez a kis cabaret confériencier kétségtelenül elfoglalta méltó helyét a Harmadik Birodalom történetében – a néhány becsületes hely egyikét, amelyet oda kell ítélni. Nem úgy nézett ki, mint egy hős,

és amikor végül hőssé vált, akkor ez akarata ellenére történt. Nem forradalmi színész, nem csípős nyelvű gúnyolódó, nem Dávid a parittyával. Legbelsőbb lényé ártalmatlanság és kedvesség volt. A vicce gyengéd volt, táncolt és lebegett; a fő eszköze a kettős jelentés és a szójáték, amelyben fokozatosan virtuózzá vált. Feltalált valamit, amit „rejtett poénnak” neveztek – és persze, minél tovább csinálta, annál jobban elrejtette a poénokat. A szellemiségét azonban nem rejtette el. Maradt az ártalmatlanság és kedvesség fellegvára egy olyan országban, ahol ezek a tulajdonságok a megsemmisítési listán voltak. És ebben az ártalmatlanságban és szeretetben valami valódi, hajthatatlan bátorság „rejtett poénként” bújt meg. Volt bátorsága rámutatni a nácik valóságára – Németország közepén. A konferanszaiban megjelentek a koncentrációs táborok, a házkutatások, az általános szorongás, az általános hazugság; a gúnyolódása valami kimondhatatlanul csendes, melankolikus és szomorú volt; és szokatlan vigaszt sugárzott.

Ez az 1933. március 31-e volt talán a legnagyobb estéje. A ház tele volt olyan emberekkel, akik a következő napra, mint feneketlen szakadékra tekintettek. Finck úgy megneveztette őket, ahogyan közönséget még nem hallottam nevetni. Patetikus nevetés volt, egy újszülött állhatatos nevetése, amely zsidbadást és kétségbeesést hagyott maga után, és a veszedelem csak segítette a nevetést – szinte csoda volt, hogy az SA még nem volt itt, hogy letartóztassa az egész házat? Valószínűleg azon az estén még a zöld kocsin is neveltünk volna. Valószínűtlen volt, hogy a veszély és a félelem fölé emelkedjünk.

